

ŽIVOT MIMO GHETTO: ZROD ŽIDOVSKÉHO NÁBOŽENSKÉHO SPOLEČENSTVÍ NA FRÝDECKU A MÍSTECKU

Daniel Baránek

1. Úvod

Život židů žijících na Moravě a ve Slezsku před rokem 1848 lze charakterizovat jako neustálou snahu židovského obyvatelstva uniknout z panovníkem vymezených ghett a najít si obživu mimo těsný prostor židovských obcí. Rozšiřování nebo zmenšování možností bydlet mimo ghetta v důsledku uvolňování a zpřísnění protizidovských restrikcí ovšem představuje pouze jednu stránku tohoto fenoménu. Dosavadní bádání se přitom téměř výhradně zaměřovalo právě na zkoumání více či méně restriktivních právních norem a jejich důsledků na počet a územní rozšíření židovského obyvatelstva. Stranou zájmu již ovšem zůstávala hluboce zakořeněná touha židů žijících mimo ghetta po sdílení svého náboženského přesvědčení ve společenství souvěrců. Následující text si proto všímá nejen protizidovských restrikcí a jejich důsledků pro emigraci židů z ghett, nýbrž se především chce zabývat faktory, jež ovlivňovaly možnosti společného náboženského života židů žijících mimo židovské obce, konkrétně na rozhraní Moravy a Slezska v oblasti Frýdecka a Místecka.

2. Usazování prvních židů na Frýdecku a Místecku

Ve srovnání s jinými částmi Moravy a Slezska se židé na Frýdecku a Místecku začali usídlvat poměrně pozdě. Židovské obyvatelstvo se ve středověku na Moravě a ve Slezsku koncentrovalo zejména do královských měst, jejichž představitelé ovšem židy trpěli v podstatě jen kvůli králově přání. Po vypuknutí husitských válek sice tato města zachovala svému panovníkovi loajalitu, zároveň však využila oslabení jeho moci k tomu, aby si vyžádala vyhnání židů za své hradby.¹ Městští řemeslníci svazování nepružným

¹ ENGEL, Alfred: *Die Ausweisung der Juden aus den königlichen Städten Mährens und ihre Folgen*. Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik, 2, 1930, s. 50–95; SPYRA, Janusz: *Židé v rakouském Slezsku (1742–1918). Nástin dějin*. In: SPYRA, Janusz – WODZINSKI, Marcin (eds.): *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001, s. 7n.

cechovním systémem tak do jisté míry dosáhli oslabení nepohodlných židovských věřitelů,² panovnický židovský regál tím však utřil značnou ránu. Podle privilegia Statuta Judaeorum Přemysla Otakara II. totiž židé spadali pod královskou ochranu výměnou za platbu daní přímo králi; po vyhnání židů z královských měst však panovník přestal židy chránit, a tak se právní princip vymezený v tomto privilegiu transformoval do nové podoby, když potenciálu židovského kapitálu začala využívat světská i duchovní vrchnost při svém hospodářském boji s městy. Ze „služebníků královské komory“ (*servi camerae regiae*) se stali služebníci jednotlivých vrchnostenských komor. Díky ochraně vrchnosti se židé mohli usadit v jejich městech, jež ležela neda-leko od měst královských, odkud byli vyhnáni.³

Po svém vypuzení z významných slezských měst se židé začali usazovat také na území těšínského knížectví, do něhož kromě Frýdecka od roku 1402 spadalo také Místecko.⁴ Ačkoli těšínským knížectvím židovští obchodníci procházeli zřejmě již v dřívějších staletích, první jasné zprávy o jednotlivých usazených židech na tomto území ovšem pocházejí až ze třicátých let 16. století. Podle listiny z roku 1584 byli židé na Frýdecku a Místecku usazeni „od starodávna“.⁵ V průběhu dalších dvou staletí se prameny o židech žijících v této oblasti zmiňují především jako o nájemcích vrchnostenských arend (mýta a výčepu na frýdeckém panství,⁶ vinopalny, výčepu a mýta na hukvaldském panství,⁷ koželužny na paskovském panství⁸), a to i navzdory panovníkově snaze plně obnovit svou pravomoc nad židovským obyvatelstvem a omezit počet míst, kde mohli židé bydlet, nebo dokonce židy z českých zemí úplně vyhnat.⁹ Moravská i slezská vrchnost dále považovala židy na svých

² JANÁČEK, Josef: *České dějiny I. Doba předbělohorská. Kniha I, díl I.* Praha 1968, s. 70 a 178n.

³ SPYRA, J.: *Židé*, s. 8.

⁴ JUŘÁK, Petr: *Frýdek-Místek*. Frýdek-Místek 2002, s. 14.

⁵ *Listinář Těšínska: Sbírka listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského 1571–1600*. Eds.: NĚMEC, Emerich – ŠEFCÍK, Erich. Český Těšín 1978, s. 27–29.

⁶ SOKA Frýdek-Místek, knihovna, sign. R 103 – *Opis urbáře panství frýdeckého z roku 1636 (1664)*. 1970, s. 6; ŽÁČEK, Rudolf: *Urbář panství frýdeckého z roku 1636*. Těšínsko, 38, 1995, č. 3, s. 1; SPYRA, J.: *Židovské rody ve Slezsku: Munkové z Frýdku*. Těšínsko, 40, 1997, č. 2, s. 7; Archiv Židovského muzea v Praze (dále AŽMP), Židovská náboženská obec Frýdek-Místek (dále ŽNO FM), sign. 1798, s. 4–6.

⁷ ZAO-O, f. AO, karton č. 492, inv. č. 3157, sign. E III b 30/2 a; Tamtéž, inv. č. 3187, sign. E III b 32/5 b; Tamtéž, inv. č. 2268, sign. Temp139; Tamtéž, inv. č. 3193, sign. E III c 33/2 c; ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 622, inv. č. 2874; POLÁŠEK, Jaromír: *Židovská komunita ve Frýdlantě nad Ostravicí. Židé a Morava IX.*, 2003, s. 158.

⁸ ŽÁČEK, Václav: *Židovské koželužny na Moravě na počátku osmnáctého století*. Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice, 5, 1933, s. 184.

⁹ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 89–90.

panstvích za své poddané, s nimiž může svobodně uzavírat pachtovní kontrakty. Podbeskydí nicméně představovalo hospodářsky spíše slabě rozvinutou oblast, takže židé tudy raději jen procházeli jako obchodníci, než aby se zde usazovali. Koncem 17. století proto žilo na Frýdecku a Místecku stále ještě jen několik velmi málo židovských rodin¹⁰ a do třetí čtvrtiny 18. století se jejich počet zvýšil jen nepatrně.¹¹

Dochované úřední prameny se v podstatě vůbec nezmiňují o náboženském životě židů v této oblasti. Bezpochyby museli příslušet do některé ze stanovených židovských obcí a odvádět tam daně. Lze však jen stěží odhadnout, jak silné vazby poutaly židy na hukvaldském a frýdeckém panství k těmto židovským komunitám. Úřady považovaly židy především za zdroj svých příjmů, regulovaly velikost židovské populace, aby náhodou nezískala navrch nad křesťanskou, o náboženský či osobní život židovských obyvatel se však prakticky vůbec nezajímaly, pokud tedy přitom nedošlo k překročení platných právních norem. Po nezdařeném pokusu Marie Terezie o vyhnání židů tak lze v běžné činnosti státních institucí vysledovat spíše snahu o udržování *statu quo* (stabilních příjmů a populace), což ovšem někdy také znamenalo zasáhnout proti křesťanům ve prospěch židů. Nejzřetelněji se to projevilo v případě pokřtění židovských novorozenců křesťanskými porodními bábami nebo služkami, ačkoli Marie Terezie i Josef II. takové jednání přísně zakázali.¹² Na frýdeckém panství k takové události došlo roku 1763 ve Frýdku v rodině Barucha Munka,¹³ na hukvaldském panství roku 1786 v Koloredově v rodině židovského trafikanta Jakoba Löbla.¹⁴

3. Připojení Haliče a výjimka pro „užitečné židy“

Pohyb židovských obchodníků na frýdeckém a hukvaldském panství výrazně zesílil po připojení Haliče k habsburské monarchii roku 1772. Tato nově připojená a oproti českým a rakouským zemím zaostalá oblast se měla stát významným odbytištěm pro české i rakouské výrobky a právě přes frýdecké i hukvaldské panství vedla císařská silnice dobudovaná roku

¹⁰ SPYRA, J.: *Die Juden in Teschener Schlesien (bis Anfang des 18. Jh.)*. Oberschlesisches Jahrbuch, 9, 1993, s. 56n.

¹¹ ZA, Královský úřad Opava (dále KrÚ Opava), karton č. 459, inv. č. 617, sign. 11/3, fol. 292–296.

¹² SPYRA, J.: *Židé*, s. 20.

¹³ Týž: *Židovské rody*, s. 8.

¹⁴ Někdy uváděn jako Jakub Lowel či Jakub Löwenstein. LIPOVSKI, Radek: *Usidlování židovského obyvatelstva v Místku a Koloredově*. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek, 7, 2006, s. 86; LINHART, František: *Kniha o Místku*. Místek 1929, s. 234.

1784 a spojující Halič se zbytkem monarchie.¹⁵ Jelikož 6 % haličské populace tvořili židé,¹⁶ byli obchodníci přicházející z této oblasti na Frýdecko a Místecko z velké části židovského vyznání. Šetření provedené roku 1797 ukázalo, že do Koloredova přicházelo téměř každý den tři až šest „polských“ („pohlische“) židovských obchodníků, kteří si zde vždy objednali určitý počet kusů sukna či plátna, potom pokračovali ve své obchodní cestě dále buď do okolních měst (do Přílbora a Brušperku) nebo až do Brna či Vídně a při cestě zpět si v Koloredově vyzvedli objednané zboží.¹⁷

Další zásadní změny, jež měly vliv na židovské osídlení Frýdecka a Místecka, se uskutečnily jen několik let po záboru Haliče. Josef II. vydal toleranční patenty pro židy (1781 pro Slezsko, 1782 pro Moravu), které povolovaly soukromou náboženskou praxi, rozšiřovaly možnosti židovského podnikání (židé mohli vlastnit půdu a provozovat řemesla) a dovolovaly židům vzdělávat se dokonce na univerzitách. Nejednalo se nicméně o jakousi shovívavost k židům, jako spíše o snahu začlenit židy do společnosti. Proto zároveň s rozšířením možností obživy nařídil židům přijmout německá jména a povolení k uzavření sňatků se mělo nyní vydávat jen po prokázání znalosti němčiny. Podobně jako ostatní obyvatelstvo se Josef II. snažil také židy podřídít státní jurisdikci, a zrušil proto židovskou samosprávu.¹⁸ Familiantský zákon, segregace židů či zvláštní židovská daň navíc dále zůstávaly v platnosti. Toleranční patent z roku 1782 zdůraznil zákaz pobytu židů mimo ghetta a připouštěl jedinou výjimku, totiž když žid „chtěl v nějaké vesnici, na trhu nebo v nějakém městě, popřípadě na nějaké dosud nezastavěné ploše zřídit fabriku, nebo chtěl provozovat nějaké prospěšné řemeslo, nebo k tomu obdržel z nějakého obzvláštního důvodu povolení od Jeho Veličenstva“.¹⁹ Platnost segregáčních opatření potvrdil také František II. roku 1798, když stanovil, že počet moravských židovských obcí má být 52.²⁰

¹⁵ JUŘÁK, P.: *Historie a současnost podnikání na Frýdecko-Místecku*. Žehušice 2005, s. 38–40.

¹⁶ KUDĚLA, Jiří: *Poznámky k dějinám Židů v habsburské monarchii v 16.–19. století*. Folia Historica Bohemica, 16, 1993, s. 29–31; FRAS, Zbygniew: *Galicja*. Wrocław 2003, s. 71–78; SPYRA, J.: *Židé*, s. 20.

¹⁷ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2793, fol. 111–124.

¹⁸ SPYRA, J.: *Židé*, s. 21n.

¹⁹ SCARI, Hieronymus von: *Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren und im k. k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen*. Brünn 1835, s. 3.

²⁰ MILLER, Michael Laurence: *Rabbis and Revolution: A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry*. Columbia University 2004, s. 48–52. Dizertační práce.

Pro většinu moravských židů zmíněná opatření znamenala, že museli žít dále až do poloviny 19. století ve stísněném prostoru ghett²¹ a že svobodní muži museli obtížně bojovat o přidělení familiantského čísla, aby se mohli legálně oženit, což se nezřídka pojilo s korupcí, podvody a poklesem soudržnosti židovských komunit.²² Výjimka obsažená v tolerančním patentu z roku 1782 sice spíše než nějaké převratné opatření představovala pouze legalizaci dlouhodobé praxe vrchnosti tolerovat „užitečné židy“, díky této výjimce však židé mohli pobývat na Místecku již nejen díky benevolenci hukvaldské vrchnosti jako dříve, ale také v souladu se zákony – ovšem stále za podmínky, že vrchnost nebo nějaký státní úřad uznal činnost židů v dané lokalitě za dostatečně prospěšnou. Podobnou rezignaci na vymáhání dodržování striktních opatření omezující rozvoj židovské populace lze pozorovat také na Těšínsku. Roku 1792 průzkum ukázal, že v této oblasti místo povolených 88 židovských rodin jich ve skutečnosti pobývalo 156. Dvorský dekret roku 1794 sice zakázal přijímat na toto území další židy, hospodářsky soběstačným židům ovšem pobyt dovolil, a tak de facto legalizoval nedodržování familiantského zákona ve Slezsku.²³

Změna postoje zeměpanských úřadů nejenže přinesla větší jistotu židům, kteří na Frýdecku a Místecku bydleli a získávali obživu, ale navíc povzbudila další židy, aby usilovali o zisk trafiky nebo nějaké vrchnostenské arendy. Na Frýdecku a Místecku se takovou lákavou „užitečnou“ činností staly zejména židovské jídelny zřizované pro židovské obchodníky z Haliče. Význam židovských jídelen ještě více zvyšuje skutečnost, že sehrály důležitou roli ve vývoji náboženského života místních židů: stávaly se místem jejich setkávání, na druhou stranu však boj o získání práva na provozování těchto jídelen místní židy značně rozděloval. Vážnost těchto sporů, často provázených udáváním a snahou svého židovského protivníka z oblasti úplně „vystrnadit“, způsoby, jakými se židé snažili ze všech sil získat obživu mimo ghetto, jakož i vztahy mezi vrchnostenskými a zeměpanskými úřady dobře ilustruje spor mezi Walentinem Löwem a Salomonem Zwillingерem, jenž se odehrál v letech 1795–1796.²⁴

²¹ DOKOUPILOVÁ, Marie: *Feith Ehrenstamm a jeho dědictví v Prostějově (1763–15. 10. 1827)*. Židé a Morava XIV., 2008, s. 34.

²² FIŠER, Rudolf: *Třebíčští familianti v první polovině 19. století: Familiantský zákon v každodenním životě ghetta*. In: *Židé a Morava XIV*. Kroměříž 2008, s. 7–20.

²³ SPYRA, J.: *Židé*, s. 24.

²⁴ Ke sporu viz také LIPOVSKI, Radek: *Spor Salomona Zwillingera s Valentinem Löwem na Koloreďově na konci 18. století*. Židé a Morava XV., Kroměříž 2009, s. 74–81.

Roku 1789 převzalo olomoucké arcibiskupství od moravskoslezského místodržitelství statek ve Sviadnově, kolem něhož vznikla osada Koloredov,²⁵ a roku 1795 pověřilo hukvaldský vrchní úřad, aby pronajal šenk, jenž tvořil součást statku.²⁶ O statek se ucházel osoblažský familiant Salomon Zwilling, již několik let pobývajících ve Sviadnově (Koloredově) – jak se ovšem záhy zjistilo – bez příslušného vrchnostenského povolení. Na vrchní úřad navíc na Zwillingera často přicházely stížnosti, že se nesnese ani se svými sousedy a že přijímá podezřelé návštěvy. Z těchto důvodů vrchní úřad olomouckému arcibiskupství navrhl jeho vypovězení z Koloredova do jeho židovské obce v Osoblaze.²⁷ Této situaci využil další koloredovský žid Walentin (Foltin) Löw, jenž oficiálně patřil do holešovské židovské obce a ve Sviadnově provozoval pronajatou vrchnostenskou kořalnu.²⁸ Löw na vrchním úřadě udal, že Zwillinger ilegálně provozuje pohostinství pro procházející židovské obchodníky a cestující, čímž Löwovi a ve svém důsledku také vrchnosti způsobuje velké škody.²⁹ Zwillinger na udání reagoval dopisem, v němž přerovský krajský úřad (se sídlem v Hranicích) upozornil, že Löw získal vrchnostenský nájem, aniž by byl familiantem.³⁰ Po prošetření se však ukázalo, že Löw sice skutečně familiantem není, moravské gubernium jej však řadí do kategorie *überzahliger*,³¹ takže pronájem sviadnovské kořalny proběhl zcela legálně.³² Tento úskok tedy Zwillingerovi nijak neprospěl a hukvaldský vrchní úřad mu v březnu roku 1796 nařídil se vystěhovat z Koloredova.

Zwillinger se v této situaci snažil udržet v Koloredově tím, že usiloval o to, aby rychle získal nějakou obživu, díky níž by jej vrchnost začala považovat za trpělního. Na začátku roku 1796 se mu skutečně podařilo získat pacht na vybírání potravní daně od židů na Místecku.³³ Nedlouho poté se však Zwillingerovi náhodou dostal do rukou dopis adresovaný jeho odpůrci Löwovi, neoprávněně jej otevřel³⁴ a na základě tohoto prohřešku mu nadřič-

²⁵ LINHART, F.: *Kniha*, s. 75.

²⁶ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2793, fol. 3–4.

²⁷ Tamtéž, fol. 5–6.

²⁸ Tamtéž, fol. 17.

²⁹ Tamtéž, fol. 7–14.

³⁰ Tamtéž, fol. 15–16.

³¹ Soupis „přespočetných“ židů byl proveden roku 1789 a zahrnoval všechny židy bez familiantského místa, jimž se nadále povoloval pobyt v zemi – SCARI, H.: *Systematische Darstellung*, s. 3.

³² ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2793, fol. 17.

³³ Tamtéž, fol. 18.

³⁴ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2791.

zený hranický výběrčí židovské potravní daně právě získaný pacht odebral a předal jej Löwovi.³⁵ Zwillinger se na podzim téhož roku před hranickým výběrčím dokázal znedůvěryhodnit ještě více, neboť byl přistižen při pašování košer masa, másla a sýra.³⁶

Pronájem vybírání potravní daně Zwillingerovi tedy „nevyšel“, a tak se snažil získat čas tím, že se proti vypovězení hukvaldským vrchním úřadem odvolal k tamnímu justičnímu úřadu,³⁷ arcibiskup jeho odvolání však zamítl,³⁸ podobně jako následně přerovský krajský úřad.³⁹ Nakonec se na počátku června odvolal k moravskoslezskému místodržitelství.⁴⁰ Zároveň stále hledal nějakou obživu, jíž by ospravedlnil svůj pobyt v Koloredově. Nakonec na konci května 1796 získal u těšínského komorního inspektorátního úřadu licenci k prodeji tabáku,⁴¹ což arcibiskupská kancelář považovala za dostatečný důvod k povolení pobytu za podmínky, že Zwillinger bude vrchnosti platit ročně toleranční poplatek 15 zlatých.⁴² Arcibiskupská kancelář navíc v objektu koloredovského statku zřídila vedle šenku a palírny také židovskou jídelnu, celý objekt Zwillingerovi pronajala, a dokonce pro něj na moravskoslezském místodržitelství vyjednala povolení k pobytu na následujících šest let.⁴³

4. Zárodky společného náboženského života

Ze stejné doby, kdy si Zwillinger musel vybojovávat u vrchnostenských i státních úřadů povolení k pobytu, pochází i první ucelenější zprávy o náboženském životě židů v Koloredově a okolí. Podle vyjádření hukvaldského vrchního úřadu pro moravskoslezské místodržitelství ohledně Zwillingerova odvolání žili v té době v Koloredově vedle Zwillingera také dva nejmenovaní židé s vrchnostenským oprávněním.⁴⁴ Vrchní úřad měl kromě již zmiňovaného Walentina Löwa jistě na mysli obchodníka Jakoba Lichtensterna, kterého roku 1795 někdo udal přerovskému krajskému úřadu, že vykonává ve svém

³⁵ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2792, fol. 2–4.

³⁶ Tamtéž, fol. 9–12.

³⁷ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2793, fol. 31–32.

³⁸ Tamtéž, fol. 40–41.

³⁹ Tamtéž, fol. 45.

⁴⁰ Tamtéž, fol. 68.

⁴¹ Tamtéž, fol. 60–61, 80.

⁴² Tamtéž, fol. 58–59.

⁴³ Tamtéž, fol. 95–96.

⁴⁴ Tamtéž, fol. 86.

domě bohoslužby se svitkem tóry, což bylo podle Generálního řádu z roku 1754 zakázáno. Krajský úřad předal tuto věc k vyšetření hukvaldskému vrchnímu úřadu.⁴⁵

Lichtenstern při vyšetřování uvedl, že se ještě nikdy neopovážil konat ve svém obydlí modlitbu s tórou, přiznal však, že když u něj někdy o šabatu přebývají polští židovští obchodníci, a sejde se tak minimální počet (*minjan*) deseti dospělých mužů (tedy podle *halachy* mužů starších třinácti let) potřebných k zahájení modlitby, pak tito jeho hosté někdy se svou přivezenou tórou modlitbu vykonávají. Lichtenstern popíral, že by takové modlitby inicioval a konání bohoslužeb vysvětloval tím, že jen z důvodů zachování dobrých vztahů nechce svým hostům bránit v modlitbách a nutit je k návštěvě synagogy v jen několik minut vzdáleném Frýdku.⁴⁶ Zmínka o „frýdecké synagoze“ (*Frideker Synagoge*) je hodna pozornosti, neboť se sotva mohlo jednat o synagogu v pravém slova smyslu (tedy o budovu určenou pouze pro náboženské účely). Ovšem dosud prozkoumané prameny se nezmiňují ani o modlitební místnosti v domě nějakého frýdeckého žida.⁴⁷ Například Janusz Spyra o „prvním zorganizovaném náboženském životě“ mluví až v souvislosti se založením „prvního modlitebního shromáždění ve Frýdku“ roku 1823.⁴⁸ Lichtensternova zmínka o „frýdecké synagoze“, vyslovená s naprostou samozřejmostí, ovšem ukazuje, že společný náboženský život v této oblasti existoval již na konci 18. století. Židovským bohoslužbám ve Frýdku však úřady nemusely věnovat pozornost, neboť toleranční patent pro Slezsko z roku 1781 na rozdíl od tolerančního patentu pro Moravu tolerovaným židovským rodinám soukromé modlitby s tórou povoloval.⁴⁹ Záležitost modliteb u Lichtensterna krajský úřad nakonec uzavřel s tím, že Lichtenstern nesmí polským židům bohoslužby s tórou dovolovat.⁵⁰

Po zřízení židovské jídelny v Koloredově se Zwillingер ocitl v podobné situaci jako Lichtenstern, neboť také v jím pronajaté jídelně cestující polští židé nezřídka a „bezstarostně“ vykonávali své modlitby a bohoslužby. Zwillingер

⁴⁵ Tamtéž, fol. 145–146.

⁴⁶ Tamtéž, fol. 147–148.

⁴⁷ O „frýdecké synagoze“ se nezmiňuje především popis stavu židovstva na Těšínsku z roku 1828, podle kterého onoho roku na Těšínsku neexistovala žádná synagoga a zřízení židovské modlitebny bylo povoleno pouze židům v Bílsku – MZA, f. B14 Moravské místodržitelství, karta č. 617, sign. J 25, složka Teschner Kreis, fol. 15–16. Jiné prameny sice zmiňují po roce 1800 kromě modlitebny v Bílsku také existenci modlitebny v Těšíně, o „frýdecké synagoze“ ovšem mlčí (SPYRA, J.: *Židé*, s. 27.).

⁴⁸ Týž: *Židovské rody*, s. 8.

⁴⁹ SCARI, H.: *Systematische Darstellung*, s. 82.

⁵⁰ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karta č. 608, inv. č. 1793, fol. 150–151.

se snad chtěl vyhnout dalším nepříjemnostem s úřady v případě prozrazení těchto nedovolených modliteb, a proto se v březnu roku 1797 rozhodl požádat přerovský krajský úřad o oficiální povolení modliteb se svítkem tóry v jím pronajaté židovské jídelně. Zdůvodňoval to také tím, že nejbližší místo, kde takové modlitby mohou konat, se nachází až ve dvě míle (15 kilometrů) vzdáleném Příboře.⁵¹ Navzdory doporučení hukvaldského vrchního úřadu⁵² krajský úřad žádost zamítl s tím, že židovští obchodníci si mají zařídit své záležitosti tak, aby se o šabat ubytovali v Příboře nebo v Těšíně, kde je bohoslužba s tórou povolena.⁵³ Zwillinge se nenechal odbýt a odvolal se k moravskoslezskému místodržitelství, přičemž tvrdil, že polští židé si cestu podle představ krajského úřadu uspořádat nemohou, neboť se u něj zdržují až pět týdnů, což doložil svědectvím jednoho místeckého a jednoho koloredovského křesťanského úpraváře látek.⁵⁴ Tato svědectví mu ovšem spíše uškodila, neboť hukvaldský vrchní úřad brzy zjistil, že Zwillinge výpovědi křesťanských svědků překroutil, neboť ti svědci mu potvrzovali pouze jediný případ, kdy u něj nějaký žid zůstal čtyři týdny kvůli porouchanému vozu, zatímco Zwillinge tato svědectví interpretoval tak, jakoby takové dlouhodobé pobyty byly zcela pravidelné. Jak však již bylo zmíněno výše, polští židovští obchodníci se v Koloredově zdrželi maximálně dva dny a pak pokračovali za obchodem do měst v okolí nebo do Brna či Vídně.⁵⁵ Místodržitelství pak přirozeně Zwillingerovi, jenž se před úřady opět „znemožnil“, vykonávání modliteb s tórou v Koloredově nepovolilo.⁵⁶

Další šetření, jež provedl hukvaldský vrchní úřad jen o pár let později, roku 1805, dává nahlédnout do vztahu familiantů usazených na Místecku ke své domovské židovské obci. Vrchní úřad v Hranicích totiž zjistil, že tamní židovská obec neoprávněně vybírala peníze od židů, a požádal proto hukvaldský vrchní úřad o prošetření, zdali hranická židovská delegace nenavštívila také Isaiase Löwa, hranického familianta usazeného ve Frýdlantě.⁵⁷ Ten uvedl, že když byl před časem za obchody v Místku, potkal tam skutečně hranického žida Jakoba Adlera, jenž za ním zrovna mířil. Adler mu ukázal dva dopisy psané německy a jeden dopis v jidiš (*jüdisch geschrieben*), jež obsahovaly jednak informaci, že vybrané peníze jsou určeny na pokrytí

⁵¹ Tamtéž, fol. 101.

⁵² ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 1793, fol. 103–105.

⁵³ Tamtéž, fol. 106.

⁵⁴ Tamtéž, fol. 113–115.

⁵⁵ Tamtéž, fol. 118–124.

⁵⁶ Tamtéž, fol. 128.

⁵⁷ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2795, fol. 2–3.

nákladů nějaké delegace vyslané hranickou židovskou obcí do Brna a Vídně, a pak také podpisy těch, kdo již do sbírky přispěli. Löw sice vlastně nevěděl, jaké poslání měla tato delegace mít, viděl však v seznamu dárců mnoho (zřejmě známých) jmen, a tak Adlerovi přispěl 20 zlatých.⁵⁸

Na přelomu 18. a 19. století se tedy společný náboženský život židů na Frýdecku a Místecku realizoval několika způsoby. Na Frýdecku mohli židé díky tolerančnímu patentu pro Slezsko z roku 1781 vykonávat soukromé modlitby ve svých obydlích, přičemž tyto pobožnosti navštěvovali kromě židů ze sousedního Místčka s největší pravděpodobností také cizí židovští obchodníci, neboť jinak by se zřejmě nedosáhlo *minjanu*. Na Místecku sice úřady konání bohoslužeb nepovolily, avšak vzhledem k malému respektu Salomona Zwillingera vůči úředním nařízením (viz neoprávněné otevření dopisu, pašování potravin, manipulace s výpověďmi svědků), lze dosti dobře předpokládat, že zejména v koloredovské židovské jídelně se bohoslužby konaly i přes zákaz úřadů, přičemž *minjan* pomáhali naplňovat opět cizí židovští obchodníci.

Značně silné vazby pojily židy žijící na Místecku k té židovské obci, při níž měli familiantské místo a které odváděli daně. Z případu Isaiase Löwa vysvítá, že místní židé sice samozřejmě neznali dění ve svých židovských obcích kvůli svému vzdálenějšímu bydlišti detailně, v žádném případě jim však nebylo lhostejné, neboť obcím ochotně přispívali i dobrovolnými dary. Podobnou vazbu na svou židovskou obec lze sledovat také u osoblažského familianta Salomona Zwillingera. Když jej totiž Walentin Löw udal, že nelegálně provozuje pohostinství, přidal k své výpovědi také seznam osob přebývajících u Zwillingera, z něhož vyplývá, že během října a listopadu roku 1795 u něj kromě židů z relativně blízkého okolí (Ostrava, Hranice, Lipník, Holešov, Kroměříž) a kromě polských židů (zřejmě obchodníků) velmi často přebývali židé z Osoblahy.⁵⁹

5. Zrod modlitebního společenství: střet ideálu a reality

O téměř třicet let později, roku 1823, uzavřeli frýdečtí a koloredovští židé smlouvu o pořádání společných bohoslužeb a nákupu základního vybavení potřebného k modlitbám.⁶⁰ Vznik takového modlitebního společenství (*Minjanverein*) mimo židovskou obec nebyl až zas tak výjimečný: již v druhé polovině 18. století vzniklo modlitební společenství jako první na Moravě

⁵⁸ Tamtéž, fol. 4–6.

⁵⁹ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2793, fol. 11.

⁶⁰ AŽMP, ŽNO FM, sign. 1798, s. 14n.

na předměstí Brna,⁶¹ na předměstí Olomouce jej pak místní židé založili okolo roku 1810⁶² a právo veřejné bohoslužby s tórou měli již na přelomu 18. a 19. století také židé v Krásné (dnes součást Valašského Meziříčí).⁶³ Zvláštní situace panovala na Těšínsku, kde se segregační opatření neuplatňovala, židovské osídlení bylo rozptýlené a jediné viditelné pojitko představovalo společné placení daní. Židé se však snažili přidat k těmto ekonomickým vazbám také vazby náboženské, což se jim na počátku 19. století začalo dařit: roku 1800 vznikla židovská modlitebna v Bílsku, následujícího roku v Těšíně a roku 1836 v Polské (dnes Slezské) Ostravě.⁶⁴

Již první odstavec zakládací smlouvy ovšem naznačuje jakési další vzájemné spory mezi místními židy. Součástí smlouvy totiž bylo následující ustanovení: „Tato tóra bude určena k všeobecnému veřejnému používání israelitským modlitebním shromážděním židů bydlících ve Frýdku a Koloredově (s výjimkou koloredovského židovského provozovatele jídelny Bernarda Radiwilla), stejně jako také cizí cestující se mohou tohoto shromáždění účastnit...“.⁶⁵ Pro zodpovězení otázky, co vedlo zakladatele modlitebního spolku k tomu, aby svému židovskému sousedovi neumožnili účast na společných modlitbách, je opět potřeba prozkoumat dění okolo židovské jídelny v Koloredově.

Zřízení židovské jídelny v Koloredově mělo kromě zajištění stravy a ubytování pro židovské obchodníky také vyřešit spory mezi Walentinem Löwem a Salomonem Zwillingерem. Hukvaldský vrchní úřad nechal během roku 1797 při koloredovské vinopalně vystavět novou budovu, sestávající z před síně, tří místností, kuchyně, komory, sklepa a konírny a pronajal ji na šest let jakožto židovskou jídelnu Zwillingерovi.⁶⁶ Dokdy měl Zwillingер jídelnu pronajatu, není zcela jasné, jisté však je, že roku 1809 se novým nájemcem židovské jídelny i vinopalny stal křesťan Joseph Altmann. Když po šesti letech žádal o prodloužení nájmu, zdůvodňoval svou žádost takto: „Když se na něm [bývalém sviadnovském statku] dříve nacházel židovský nájemce jídelny, přicházely neustálé nářky a stížnosti kvůli pobytu nepořádné podezřelé chátry

⁶¹ BRUNNER, Moritz: *Geschichte der Juden in Brünn*. In: GOLD, Hugo: Die Juden und Jugemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Brünn 1929, s. 150.

⁶² OPPENHEIM, Berthold: *Geschichte der Juden in Olmütz*. In: GOLD, H.: Die Juden, s. 453; KOŠŤÁLKOVÁ, Veronika – NESLÁDKOVÁ, Ludmila: *Olomoucká židovská komunita v éře modernizace do konce trvání rakouské monarchie*. Židé a Morava XIV. Kroměříž 2008, s. 62n.

⁶³ BALETKA, Ladislav: *Židé v dějinách Valašského Meziříčí*. Vsetín 2004, s. 16.

⁶⁴ SPYRA, J.: *Židé*, s. 27; GOLD, H.: *Geschichte der Juden in Mährisch-Ostrau*. In: GOLD, H.: Die Juden, s. 372.

⁶⁵ AŽMP, ŽNO FM, sign. 1798, s. 39.

⁶⁶ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 637, inv. č. 2959, fol. 7–8.

a krádežím a často byla na denním pořádku policejní vyšetřování, takže ani on sám se neubráníl podezření...“. Prodloužení pronájmu pak mělo podle Altmanna zabránit opakování takové situace.⁶⁷ Brzy na to Altmann žádal o snížení nájmu ze 600 zl. na 400 zl. a jako důvod uvedl, že při vysokém nájmu by mohl jen obtížně konkurovat dvěma židovským jídelnám v sousedním Frýdku, jež jsou navíc zvýhodněny tím, že leží ve Slezsku, kde se na rozdíl od Moravy nevybírání žádná židovská potravní ani výčepní daň.⁶⁸

Olomoucký arcibiskup Maria Tadeáš Trauttmansdorff se snížením nájemného souhlasil, a tak došlo k uzavření nové nájemní smlouvy s Altmannem, tentokrát však již jen na tři roky.⁶⁹ Roku 1818 se hukvaldský vrchní úřad již postavil proti tomu, aby jídelnu získal do nájmu křesťan, neboť ten pak stejně potřebuje židovského podnájemce kvůli židovským náboženským předpisům o stravování (*kašrut*). Takovým způsobem Joseph Altmann pronajímal koloredovskou jídelnu Josephu Lichtensternovi.⁷⁰ Vrchní úřad proto před Altmannem upřednostňoval židovského uchazeče Jakoba Lichtensterna, jenž nabízel platit nájem 300 zl. a jehož hukvaldský vrchní úřad znal, neboť v Koloredově bydlel již 26 let⁷¹ a od roku 1807 zde provozoval kožedělnu (tu předal roku 1817 svému synovi Dawidovi, jenž ovšem záhy zemřel).⁷² Výše zmíněný lipnický familiant Bernard Radiwill se snažil Lichtensternovu nabídku přebít tím, že kromě nájmu 300 zl. navrhl, že by jídelnu včetně deseti měřic pole a dvou měřic luk získal za 2 000 zl. do emfyteutického vlastnictví, tedy do časově neomezeného nájmu.⁷³

Vrchnímu úřadu se prodej židovské jídelny nezdál výhodný, neboť pak by již nebylo možné snadno upravovat výši nájmu v případě proměny hodnoty peněz.⁷⁴ Olomoucký arcibiskup se nicméně k návrhu prodeje jídelny přiklonil, požadoval však uspořádání veřejné dražby.⁷⁵ Ta se vrchnosti vskutku vyplátila, neboť dražbu sice vyhrál Radiwill, avšak nikoli za jím navrhovaných 2 000 zl., nýbrž za 5 000 zl.⁷⁶ Tak vysokou částku, jejíž splácení se ostatně

⁶⁷ Tamtéž, fol. 11–12.

⁶⁸ Tamtéž, fol. 15–16.

⁶⁹ Tamtéž, fol. 17–24.

⁷⁰ Tamtéž, fol. 28.

⁷¹ Tamtéž, fol. 29.

⁷² Tamtéž, fol. 91.

⁷³ Tamtéž, fol. 27.

⁷⁴ Tamtéž, fol. 30.

⁷⁵ Tamtéž, fol. 33.

⁷⁶ Tamtéž, fol. 48.

protáhlo,⁷⁷ byl Radiwill ochoten zaplatit zřejmě jen proto, že provozování židovské jídelny mohlo legalizovat jeho pobyt v oblasti. Již roku 1805 totiž hukvaldský vrchní úřad Radiwilla, „častěji se zdržujícího v Místku“ z tohoto města vypověděl, neboť „nebyl způsobilý k toleranci.“⁷⁸ Velmi pravděpodobně se pak v oblasti zdržoval, až se mu nakonec podařilo získat židovskou jídelnu.

Nepřijetí Radiwilla zakladateli místního modlitebního společenství, mezi něž patřila také vdova po Dawidu Lichtensternovi, přitom nelze považovat za pouhý projev uraženosti plynoucí z prohrané dražby. Radiwill totiž získáním časově neomezeného pachtu židovské jídelny zpochybnil oprávněnost pobytu Lichtensternů v Koloredově. Navíc požádal vrchní úřad, jenž nyní disponoval půdou bývalého sviadnovského velkostatku, donedávna pronajatou Dawidu Lichtensternovi, aby tuto půdu pronajal jemu.⁷⁹ Olomoucký arcibiskup Radiwillově žádosti skutečně vyhověl,⁸⁰ čímž v podstatě zanikly všechny důvody, proč by Lichtensternové měli být v Koloredově dále trpěni. Nelze se tedy vůbec divit, že místní židé Radiwilliho mezi sebe nepřijali. Lichtensternové nakonec Koloredov opustit nemuseli, a to zřejmě díky tomu, že Ignaz Lichtenstern, polosírotek po Dawidu Lichtensternovi, brzy navázal na provozování otcovy kožedělny, čímž pobyt své rodiny v Koloredově legalizoval.⁸¹

6. Zakladatelé modlitebního společenství

Kromě Ewy Lichtensternové, vdovy po Dawidu Lichtensternovi, se pod zakládací smlouvu modlitebního spolku (Gessellschafts-Vertrag, dále Ver)⁸² podepsal také Leopold Lewin, Josef Munk a Aron Spitzer. Modlitebnu si zařídili nejdříve v budově koloredovského hostince Bykovna, později ji přesunuli do dřevěného domu na frýdeckém břehu Ostravice a nakonec do domu rodiny Samuelů v Koloredově. Zakládající čtveřice zakoupila základní bohosl-

⁷⁷ Tamtéž, fol. 70.

⁷⁸ SOKA Frýdek-Místek, f. Archiv města Místek (dále AM Místek), karton č. 5, inv. č. 331, fol. 167; LIPOVSKÍ, R.: *Usidlování*, s. 86–87 uvádí, že pokyn k vypovězení dal ve svém přípisu místecký úřad, což je ovšem evidentně mylné tvrzení, neboť tento přípis je datován na Hukvaldech a podepsal se pod něj hukvaldský vrchní úředník Svoboda.

⁷⁹ ZAO-O, Vs Hukvaldy, inv. č. 2959, karton č. 637, fol. 67–68.

⁸⁰ Tamtéž, fol. 70.

⁸¹ Ignaz Lichtenstern je uveden na indikační skice obce Sviadnov jako majitel domu čp. 96 (MZA, f. D9 Indikační skici, sign. MOR263618330).

⁸² AŽMP, ŽNO FM, sign. 1798, s. 39–42.

žebné předměty: svitek tóry, svatostánek (*aron ha-kodeš*) i oponu (*parochet*), pult, několik svíců a zástěnu (*mechica*) k oddělení prostoru pro ženy.⁸³

Nákup náboženských předmětů pro modlitebnu nepředstavoval levnou záležitost; jen základní vybavení nakoupené roku 1823 stálo 129 zlatých a 12 krejcarů, přičemž každý zakládající člen se na této investici podílel jednou čtvrtinou (Ver § 1). Zřízení modlitebního spolku tudíž nebylo pouze projevem rostoucího počtu židů, nýbrž také jejich relativně dobrého ekonomického zázemí. Obživu koloredovské rodiny Lewinů se zatím nepodařilo zjistit, u ostatních tří zakladatelů však významný zdroj příjmů představovaly židovské jídelny. Význam židovské jídelny pro Lichtensterny již byl zmíněn, stranou ovšem doposud zůstaly frýdecké židovské jídelny.

První židovskou jídelnu ve Frýdku v lokalitě Veselá provozovala rodina Munků,⁸⁴ jež ve Frýdku tou dobou bydlela již více než sto let. Roku 1821 jídelnu po svém otci Abrahámovi zdědil právě Josef Munk,⁸⁵ který podle seznamu desíti frýdeckých obchodníků z roku 1822 „spekuloval s kapesními hodinkami a jinými drobnostmi“, aniž by ovšem měl k této činnosti licenci nebo živnostenské oprávnění.⁸⁶ Pustil se také do obchodu s bavlněným sukem a nakonec se rozhodl látky také sám upravovat. Roku 1832 získal řádné tovární oprávnění na provozování manufaktury, v podzámčí zakoupil starý mlýn a tam začal barvit a bělit látky odkupované od domácích tkalců.⁸⁷ Nadále provozoval svou židovskou jídelnu, jež roku 1836 představovala třetí největší nálevnu ve Frýdku a pokrývala 9 % veškerého výčepu ve Frýdku.⁸⁸

Vznik druhé frýdecké jídelny povolilo moravskoslezské místodržitelství roku 1803 a provozoval ji Michael Spitzer, s nímž snad byl opavský familiar a spoluzakladatel modlitebního společenství Aron Spitzer příbuzný. Není zcela jasné, jestli Aron Spitzer jídelnu později provozoval, jeho příjmy každopádně plynuly přinejmenším z jeho činnosti drobného obchodníka

⁸³ Tamtéž, s. 38n.

⁸⁴ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 637, inv. č. 2959, fol. 15, 142.

⁸⁵ JUŘÁK, P.: *Historie*, s. 109; SPYRA, J.: *Židovské rody*, s. 8.

⁸⁶ SOKA Frýdek-Místek, f. Archiv města Frýdek (dále AM Frýdek), karton č. 33, inv. č. 536, složka 1823, č.j. 1191/1822.

⁸⁷ POLÁŠEK, Jaromír – POLÁŠKOVÁ, Jiřina: *Židovské podniky a domy ve Frýdku-Místku. Židé a Morava XII. Kroměříž 2006*, s. 51–52; JUŘÁK, P.: *Historie*, s. 109.

⁸⁸ SOKA Frýdek-Místek, AM Frýdek, karton č. 33, inv. č. 536, složka 1836, č.j. 1820/1836.

(Krämmer, 1828)⁸⁹ se střížným zbožím (*Schnitwarenhandel*, 1823).⁹⁰ Roku 1848 se věnoval obchodování s potravinami.⁹¹

Zakládání židovského modlitebního společenství se zúčastnili snad všichni židé z Frýdku a Koloredova kromě Radiwilla, neboť pobyt nějaké jiné rodiny okolo roku 1823 není v této lokalitě doložen. Počet místních židů příliš nestoupl ani během následujících desetiletí, jelikož až do poloviny 19. století mohli na Frýdecku a Místecku bydlet pouze ekonomicky dobře situovaní židé, kteří měli dostatek prostředků na to, aby si mohli pronajmout nějakou vrchnostenskou arendu. V případě chudších židů se i nadále důsledně uplatňovala protizidovská opatření, takže tempo nárůstu židovské populace v této oblasti nicméně stále zůstávalo pozvolné. Dlouhodoběji se do Koloredova přistěhoval snad jen na konci dvacátých let 19. století Isaak Löw z blízkého Frýdlantu, jenž vlastnil familiantské místo v Opavě a v Koloredově si pronajal vinopalnu.⁹²

Gregor Wolny ve svém místopise z roku 1835 uvádí, že v místecké části hukvalského panství žilo celkem jen 36 židů (19 v Koloredově, 10 ve Frýdlantě a sedm na Hukvaldech).⁹³ Podle Radka Lipovského stoupl počet židů v Koloredově do roku 1848 na 30.⁹⁴ O něco méně židů bydlelo ve Frýdku: podle Lipovského a Ivany Slezáčkové se roku 1837 jednalo o 18 židů.⁹⁵ Několik židů žilo také v Brušperku. Celkem tedy ještě roku 1848 sídlilo na Frýdecku a Místecku jen několik desítek židů. Společného náboženského života se ovšem kromě nevelkého počtu místních židů mohli účastnit také židovští obchodníci přicházející především z Haliče, kteří nejen vykupovali od místních venkovských tkalců jejich výrobky, ale také začali jejich práci organizovat jakožto nákladníci.⁹⁶

⁸⁹ MZA, f. B14 Moravské místodržitelství, karton č. 617, složka Teschner Kreis, fol. 14.

⁹⁰ NA, f. Židovské kontrolní matriky (dále HBM), inv. č. 941, matrika narozených, č. 13.

⁹¹ SOkA Frýdek-Místek, AM Frýdek, karton č. 33, inv. č. 536, složka 1847–1847, č. j. 1735/1848.

⁹² LIPOVSKI, R.: *Usidlování židovského obyvatelstva*, s. 90; POLÁŠEK, J.: *Židovská komunita*, s. 159.

⁹³ WOLNY, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren. I. Band: Prerauer Kreis*. Brünn 1835, s. 144.

⁹⁴ LIPOVSKI, R.: *Usidlování*, s. 97.

⁹⁵ LIPOVSKI, Radek – SLEZÁČKOVÁ, Ivana: *Analýza židovské populace města Frýdek podle teritoriálního původu a socioekonomického postavení*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis, Historica 14, Ostrava 2007, s. 210n.

⁹⁶ LIPOVSKI, R.: *Usidlování*, s. 94.

7. Legalizace modlitebního společenství

Místní židé ovšem své modlitební společenství roku 1823 s největší pravděpodobností založili bez vědomí úřadů a modlitby s tórou vykonávali ilegálně. Roku 1844 totiž Jakob Lichtenstern požádal moravskoslezské místodržitelství o povolení držet tóru,⁹⁷ což implikuje, že dříve modlitby probíhaly nezákonně. Rozhodnutí legalizovat držení tóry snad souvisí s dvěma dalšími událostmi.

Roku 1834 emfyteutický vlastník židovské jídelny Wenzl Habernal prodal toto zařízení Jakobu Lichtensternovi, úřady však tento prodej nepotvrdily, a celá záležitost zůstala nevyřízena.⁹⁸ O deset let později Habernal úřady urgoval s tím, že by rád věc uzavřel ještě před svou smrtí. Tentokrát jej hukvaldský vrchnostenský úřad vyslyšel, prodej schválil a uzavřel s Lichtensternem v únoru 1845 nájemní smlouvu.⁹⁹ Lichtenstern tak nyní židovskou jídelnu nevlastnil již jen *de facto*, nýbrž *de iure*. Stejně tak chtěl Lichtenstern dát do pořádku také právní náležitosti spojené s užíváním tóry. Další událost ovšem naznačuje, že se z Lichtensternovy strany nemuselo jednat o pouhé tíhnutí k naplnění práva, ale zřejmě taky o obavy z vyzrazení modlitebního spolku. Naznačuje to výslech Philippa Landsbergera na podzim roku 1845, zdali nedrží nedovoleně tóru. Landsberger u výslechu uvedl, že tóru sice vlastní, je však uložena nikoli u něj doma, nýbrž v těšínské synagoze.¹⁰⁰ To mohla být skutečně pravda, neboť statuta modlitebního spolku se zmiňují o dvou náboženských knihách: o „svitcích tóry“ („*Thorarollen*“), které vlastnil Josef Munk a Ignatz Lichtenstern a užívaly se zřejmě při modlitbách místních židů, a o „knize“ („*Sefer*“, zřejmě exemplář Talmudu), kterou vlastnil Landsberger a jež skutečně mohla být v Těšíně uložena.¹⁰¹

Ať už byla Lichtensternova žádost motivována jakkoli, úřady ji začaly řešit. Přerovský krajský úřad, do jehož kompetence schválení modliteb s tórou spadalo, se zajímal především o počet potenciálních účastníků těchto modliteb. Hukvaldský vrchní úřad tedy krajskému úřadu zaslal seznam místních židů, z něhož vyplynulo, že v Koloredově žilo 26, ve Frýdlantě devět a na Hukvaldech 11 židů, v místecké části hukvaldského panství tedy celkem 46 židů, přičemž oblastí procházelo také množství obchodníků s dobyt看em

⁹⁷ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2793, fol. 144.

⁹⁸ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 637, inv. č. 2959, fol. 113–119.

⁹⁹ Tamtéž, fol. 120–127.

¹⁰⁰ ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2793, fol. 172–173.

¹⁰¹ AŽMP, ŽNO FM, sign. 1798, s. 16.

a textilním zbožím.¹⁰² Na jiném seznamu hukvaldský vrchní úřad navíc uvedl také po jedné židovské rodině v Paskově a v Žabni.¹⁰³ Nejbližší synagogy se nacházely v sedm mil vzdálených Hranicích a ve tři míle vzdáleném Těšíně. Na doporučení vrchního úřadu koncem roku 1845 moravskoslezské místo-držitelství Lichtensternovi držení tóry povolilo, čímž mu jakožto hranické-mu familiantovi vznikla povinnost za užívání tóry odvádět hranické židovské obci 50 zl. ročně.¹⁰⁴

Legalizace židovského modlitebního spolku pak měla ještě dohru. Jen několik měsíců poté si totiž ostatní koloredovští židé u hukvaldského vrchního úřadu stěžovali, že Lichtenstern podepsal žádost o držení tóry jejich jménem, ale pak je o udělení povolení neinformoval a zabral si celou modlitebnu pro sebe a pro „polské“ („pollische“) židy, kteří se v jeho židovské jídelně ubytovali.¹⁰⁵ To by naznačovalo, že Jakobu Lichtensternovi se nejednalo ani tak o to, aby legalizoval modlitby místních židů, nýbrž spíše o to, aby zajistil dobré a zákonné služby židovským obchodníkům přicházejícím do židovské jídelny, jejímž právoplatným vlastníkem se právě stal. Podpisů místních židů pak – alespoň podle jejich tvrzení – využil jenom k tomu, aby příslušné povolení získal.

Záznam o reakci vrchnosti se v příslušném aktovém materiálu nedochoval, zřejmě stačilo pouhé napomenutí Lichtensterna. Dochovala se však zmínka o jiném dokumentu, jenž měl podobným nedorozuměním zabránit. Jedná se o statuta (*takanot*) židovského modlitebního spolku (T'kanoth w'hinhagoth für das Beth ha'knesseth im Dorfe Kolloredow, dále TakKol) – shrnutí jednotlivých bodů těchto statut se dochovalo v pamětním zápise sepsaném v letech 1925–1926 Bernhardem Krausem, bývalým ředitelem frýdecké židovské školy.¹⁰⁶ Originál se s největší pravděpodobností nedochoval, takže Krausův souhrn představuje jediný dostupný zdroj poznání fungování židovského modlitebního spolku v Koloredově. Dokument není datován, jména v něm zmíněná jej ovšem umožňují zařadit právě do období legalizace koloredovského modlitebního spolku.¹⁰⁷ Co se týče jazyka, Kraus uvádí, že

¹⁰² ZAO-O, Vs Hukvaldy, karton č. 608, inv. č. 2793, fol. 172–173.

¹⁰³ Tamtéž, fol. 140.

¹⁰⁴ Tamtéž, fol. 133.

¹⁰⁵ Tamtéž, fol. 174–177.

¹⁰⁶ AŽMP, ŽNO FM, sign. 1798, s. 14–17.

¹⁰⁷ TakKol § 11 zmiňuje čtyři jména. Josef Munk bydlel již desetiletí ve Frýdku, Isaak (Ignatz) Lichtenstern taktéž v Koloredově. (Philipp) Landsberger se ovšem v dalších pramenech objevuje až právě v polovině čtyřicátých let a Dr. (Josef) Ziffer dokonce až ke konci téhož desetiletí.

statuta byla „zapsána hebrejskými písmeny v německé řeči s příměsí mnoha hebrejských slov“, čímž měl zřejmě na mysli jidiš.

V širším slova smyslu se výrazem *takanot* označují ustanovení, jež řeší požadavky nové doby, se kterými *halacha* nepočítala.¹⁰⁸ V užším slova smyslu pojem *takanot* (resp. *takanot ha-kahal*, tj. „obecní *takanot*“) označuje ty regule, které ošetřovaly vztahy mezi členy určité židovské komunity anebo mezi celými židovskými obcemi.¹⁰⁹ Základním rysem *takanot* je tedy zejména jejich aktuálnost, přízpusobivost a tvárnost.¹¹⁰ Aktuálnost *takanot* ovšem nezřídka šla na úkor systematickosti, což se projevovalo třeba v podobě množství přídavek k základnímu textu statut. Ustanovení se také mnohdy dotýkala jen problematických otázek, měla vymýtit nějaký nešvar v komunitě anebo potenciálním nevhodným praktikám předejít. O samozřejmých a nekonfliktních záležitostech se *takanot* často ani nezmiňují a zaběhnuté instituce a funkce prostě předpokládají, aniž by popisovaly jejich detailnější podobu.¹¹¹ Stejný nesystematický charakter vykazují i koloredovské *takanot*.

Rozvoj *takanot* ovšem ve velké míře závisel na rozsahu autonomie židovských obcí, takže s klesajícími možnostmi židovských komunit spravovat své záležitosti upadal i význam *takanot*. Již od roku 1720 statuta jednotlivých židovských obcí podléhala státní kontrole, roku 1754 pak Marie Terezie nahradila zemské *Šaj takanot*¹¹² vlastním Generálním řádem¹¹³ a úpadek moravských *takanot* pak dovršil Josef II., když roku 1784 razantně omezil soudní autonomii židovských obcí, čímž se výrazně zmenšil rozsah oblastí, jež statuta regulovala. Také koloredovské *takanot* mohly stanovovat pravidla jen pro omezený okruh oblastí, na druhou stranu představují jedny z vůbec posledních statut židovských obcí na Moravě a ve Slezsku, která si židovská

¹⁰⁸ Heslo *Takkanot ha-kahal*. In: Encyclopaedia Judaica. Vol. 19. 2nd ed. Detroit: Thompson Gale 2007, s. 454.

¹⁰⁹ FINKELSTEIN, Louis: *Jewish self-government in the middle ages*. New York 1924, s. 23.

¹¹⁰ ספר תקנות ניקולסבורג [אברהם נפתלי צבי רות]. ירושלים – תל אביב : מ. נימן, תשכ"ב = *Constitutiones Communitatis Judaearum Nikolsburgiensis* [ed. ROTH, Ernest]. Jerusalem; Tel Aviv 1961. [*Takanot Nikolsburg*, dále *TakNik*] § 265–266; ABRAHAMS, Israel: *Jewish life in the middle ages*. London 1932.

¹¹¹ FINKELSTEIN, L.: *Jewish self-government*, s. 32.

¹¹² Název *תקנות מדינת מעהרין* (ת"י – תק"ח) podle počtu 311 paragrafů. Edice: תקנות מדינת מעהרין (ת"י – תק"ח) : חברת מקיצי נרדמים, תשי"ב = *Constitutiones Congressus Generalis Judaearum Moraviensium (1650–1748)* [ed. HALPERN Israel]. Jerusalem 1951.

¹¹³ MARADA, Miroslav: *Kodifikace právního postavení židovského obyvatelstva na Moravě v Generálním řádu Marie Terezie z roku 1754*. Časopis Matice moravské, 106, 1987, č. 1, s. 94–107.

komunita vytvořila sama, neboť od druhé poloviny 19. století jejich formu z podstatné části ovlivňoval spolkový zákon.

Stephan Litt považuje za základní témata *takanot* následující: volby, členství, finanční záležitosti, náboženské instituce (synagoga, rituální lázeň, hřbitov), dobročinnost, nemovitosti, disciplinární opatření.¹¹⁴ Jelikož židovské náboženské instituce se v Koloredově teprve rodily, otázku nemovitostí *takanot* zcela opominuly a také problematiku náboženských institucí redukovaly spíše jen na náboženské funkce.

Polovina koloredovských *takanot* (TakKol) řeší majetkoprávní a finanční záležitosti. *Minjanverein* totiž nedisponoval právem vybírat od svých členů daně, toto právo měly pouze židovské obce, takže místní židé museli platit daně té židovské obci, v níž vlastnili familiantské místo. Zdrojem příjmů modlitebního spolku tedy zůstaly jen dobrovolné příspěvky do fondu *cdaka* („*Z'dakah*, צדקה“). Podobně jako v jiných moravských židovských komunitách proudily peníze do *cdaky* třemi způsoby: skrze kasičku umístěnou v modlitebně (TakKol § 5: „*Z'dakahbüchse*“; TakNik¹¹⁵ § 66: „מתן סתר *matan seter*“, „skrytý dar“), zpoplatněním předčítání z tóry při bohoslužbě („עליה לתורה *alija le-tora*“, „výstup k Tóře“) a skrze pokuty ukládané za přestoupení dohodnutých pravidel.

Zatímco první způsob v Koloredově nevykazuje žádné zvláštnosti, u druhého zdroje příjmu stojí za to se zastavit. V Mikulově probíhalo zpoplatnění předčítání z tóry (nazýváno jako „מכירת המצות *mechirot ha-micvot*“, „prodej *micvot*“, TakNik § 32) a dalších úkonů s tím spojených následujícím způsobem: *šamaš* v synagoze obcházel celou *bimu* a ptal se přítomných, kdo by se chtěl připojit ke koupi některé z *micvot*, přičemž se lišila sazba pro všední den, šabat a svátky a pohybovala se od 10 do 200 krejcarů. V Koloredově však do prodeje *micvot* vstoupil prvek soutěživého napětí: před každým předčítáním z tóry probíhala dražba (Ver § 1) a předčítal pak ten, kdo nabídl nejvyšší částku. Vítěz dražby navíc musel ještě ke každému stu krejcarů připlatit šest krejcarů do kasičky *cdaka* (TakKol § 5). Tento zvyk, který Kraus nazývá *schnodern* (šnudrování, od „שנדר *še-nadar*“, „ten, který daroval“) anebo *Aliyothversteigerung* („dražba *alije*“), se ve frýdecko-místecké židovské komunitě dochoval až do třicátých let 20. století.¹¹⁶ Vítězství v dražbě čtení z tóry tedy představovalo značně prestižní záležitost, při níž mohli

¹¹⁴ LITT, Stefan. *Pinkas, Kahal and the Mediene: The Records of Dutch Ashkenazi Communities in the Eighteenth Century as Historical Sources*. Leiden 2008, s. 7.

¹¹⁵ *Takanot* mikulovské židovské obce, sepsány po roce 1720; srov. pozn. 110.

¹¹⁶ AŽMP, Dokumenty persekuce, vzpomínky Evy Kalinové. – Paměť národa, *Eva Kalinová* (1913). Online: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/1450>. Úsek stopáže: 1:01:55–1:10:40. Datum přístupu 6. 3. 2011. Nahrávka přístupna jen po registraci.

židé demonstrovat své finanční možnosti (Kraus: „Vyvolání k Tóře představovalo pro tehdejší „Balbattin“ [hlavy rodin] něco váženého a hodnotného.“ – TakNik § 48, 51).

Případný zdroj příjmů mohly konečně tvořit pokuty od jednoho do tří zlatých, pokud si někdo „svévolně troufl začít s modlitbami dříve“ (TakKol § 3). Těžko ovšem odhadnout, zdali vůbec někdy fond modlitebního společenství takovým způsobem k penězům přišel. Spíše se jednalo o hrozbu, jež měla odradit od nedisciplinovaného jednání. Ustanovení o penalizacích ostatně tvořila běžnou součástí *takanot*¹¹⁷ a obsahují je i mikulovské a kyjovské (TakGaj)¹¹⁸ *takanot*: pokutu měl platit pozdě přichozí na bohoslužbu (TakGaj § 1), *chazan* či *šamaš*, který by připravil špatný text k předčítání z tóry (TakNik § 26), ale také třeba ženy, které by otvíraly okýnka v *mechice* během čtení tóry (TakNik § 71).

Vybrané peníze se v Koloredově po založení ilegálního společenství podle smlouvy nejdříve rozdělovaly rovným dílem mezi zakladatele společenství a poté, co se jim tímto způsobem peníze investované do nákupu vybavení modlitebny vrátily, se měly využívat na podporu chudých pocestných („Orchim, Gäste, jüdische Bettler“) nebo na pokrytí výdajů spojených s provozem modlitebny, např. na opravu vybavení nebo na nákup dekorace tóry či svatostánku (Ver § 1, 4; TakKol § 7). Nakládání s výnosem z prodeje *micvot* tedy odpovídá tehdejšími standardními postupům: mikulovské *takanot* například stanovují, že *parnas ha-chodeš* dostane každý měsíc z fondu tři zlaté, které pak rozděluje místním chudým a žebrajícím pocestným (TakNik § 63), anebo že oprava svitku tóry se má hradit opět z fondu *cdaka* (TakNik § 27).

Za povšimnutí stojí také jistý posun, jenž se odehrál mezi uzavřením zakládací smlouvou roku 1823 a sepsáním *takanot*. Podle zakládací smlouvy nesli všichni čtyři zakladatelé za zakoupené vybavení stejnou zodpovědnost (Ver § 1). Toto uspořádání se však zřejmě v následujících letech ukázalo jako nevyhovující, a *takanot* tedy vlastnictví některých předmětů rozdělily: „Reb Josef Munk a Reb Isaak Lichtenstern, zakladatelé místního Beth ha'nesseth, vlastní svitky tóry a jejich obal, s výjimkou knihy a jejího obalu [eines Sefers und seiner Bekleidung], které patří panu Landsbergerovi, a kromě opony, která patří panu Dr. Zifferovi.“ (TakKol § 11).¹¹⁹

Ačkoli majetkoprávními a finančními záležitostmi se zaobírá téměř polovina koloredovských *takanot* (TakKol § 3, 5, 7, 8, 11), nelze zapomínat, že

¹¹⁷ ABRAHAMS, I.: *Jewish life*, s. 72; LITT, S.: *Pinkas*, s. 7.

¹¹⁸ Sepsány roku 1680. FLESCHE, Heinrich: *Die Tekkanoth (Statuten) der Gemeinde Gaya*. In: GOLD, H.: *Die Juden*, s. 31–44.

¹¹⁹ K jednotlivým osobám srov. pozn. 107.

tmelícím prvkem vznikající komunity nebyl nějaký společný investiční zá-
měr, nýbrž společná bohoslužba. Ostatně již zakládací smlouva zdůrazňuje,
že pokojné vykonávání společných modliteb má absolutní přednost před
jakýmkoli spory a neshodami: „V případě neshod... se nesmí nikomu klást
nejmenší překážky v přístupu na modlitby, kvůli těmto rozepřím se nesmí
nikomu ani v nejmenším zabráňovat v předčítání tóry, nýbrž každá modlit-
ba nebo předčítání se má konat v klidu a s takovou zbožností, jakoby chtěli
[všichni účastníci vyjádřit, že chtějí] žít v nejlepší harmonii.“ Význam tohoto
usnesení měla posílit vůbec nejtvrdsí pokuta v případě jeho porušení: pokud
by se tak stalo poprvé, měl provinilec zaplatit pět zlatých, v případě opako-
vání měl ztratit veškerá práva vůči modlitebnímu spolku (Ver § 5) Integritu
společenství měla zajistit i některá ustanovení *takanot*. Neměl ji narušit ani
příchod cizích židů, kteří se neměli „chovat svévolně“, nýbrž se měli začle-
nit do existujícího společenství, jež je mělo přijmout za rovnocenné členy
(TakKol § 12). Smysl Krausova stručného popisu dalšího ustanovení, jež za-
kazovalo konání modliteb s předčítáním tóry jinde než v modlitebně (TakKol
§ 10), pomáhají přiblížit mikulovské *takanot*: „Shodli jsme se na tom, že ni-
kdo nesmí ve svém domě ustavit trvale minjan... a také nikdo nesmí odnášet
do svého domu svítky tóry...“ (TakNik § 69). Zákaz předčítat tóru mimo
modlitebnu tedy nemotivovala ani tak obava z poškození posvátného svit-
ku, ale především se existující židovské komunity těmito opatřeními snažily
zabránit vzniku konkurenční modlitebny a rozpadu stávajícího společenství.

Průběh bohoslužeb k naší škodě Kraus shrnul při popisu *takanot* velmi
stroze, ačkoli se jednalo o centrální bod celého společenství: „§ 3. upravuje
řád modliteb o šabat a svátcích...“ Kraus tento řád pravděpodobně nepova-
žoval za nijak zvláštní. Ustanovení, že o všedních dnech se mají bohoslužby
konat alespoň v pondělí, ve čtvrtek a o *Jahrzeit* (ve výročí úmrtí člena komu-
nity, TakKol § 2), skutečně není nijak překvapující. Zajímavější je však zmín-
ka o tom, že k započetí modlitby o *Jahrzeit* postačuje „poloviční minjan“, tedy
přítomnost pouhých pěti dospělých mužů (TakKol § 4).

Poslední oblastí, již *takanot* věnují pozornost, je způsob organizace ži-
dovského modlitebního spolku. I zde zůstal Kraus dosti stručný, takže se
dozvídáme pouze to, že každoročně probíhaly volby „dvou správců mod-
litebny, gabaje [der Gabbai] a pokladníka [der Kassier]“ (TakKol § 6). Zde
není Kraus s největší pravděpodobností úplně přesný, neboť termíny *gabaj*
a *pokladník*, jsou v podstatě totožné. Zřejmě zde měl na mysli funkci zva-
nou *parnas* (předního správce) a *gabaj cdaka* (pokladníka). Volby probíhaly
některý den v období mezi svátky Pesach a Sukot za přítomnosti alespoň
pěti šestin představitelů rodin (*Baale habathim*) poté, co proběhla revize

a uzavření účetnictví modlitebního spolku (TakKol § 8). Konečně se z koloredovských *takanot* dozvídáme o funkci *Andachtsgeschlechter* (snad *šamaš?*) a *šocheta* (TakKol § 1) a také o tom, že o vysokých svátcích byl do obce „přijímán“ – tedy pravděpodobně najímán – *chazan* (*Vorbeter*, TakKol § 9). Funkci rituálního řezníka a běžného *chazana* zastával dlouhou dobu Isak Fried,¹²⁰ jenž se v koloredovské židovské kontrolní matrice v těchto funkcích poprvé objevil roku 1842.¹²¹

8. Závěr

Na základě prozkoumání života židů na Frýdecku a Místecku lze stanovit dva základní faktory ovlivňující možnosti usidlování židů mimo židovské obce: 1) snaha zeměpanských úřadů mít židovskou populaci co nejvíce pod kontrolou a maximalizovat daňové příjmy vybírané od této složky obyvatelstva; 2) ochota vrchnostenských úřadů židy na svých panstvích tolerovat, pokud jim z toho měl plynout nějaký příjem (obvykle z pronájmu nějaké vrchnostenské arendy). Pokud to pro ně bylo výhodné, tolerovaly vrchnostenské úřady dokonce i ty židy, kteří z pohledu státních úřadů nespadali do kategorie „užitečných židů“.

Vrchnostenské úřady ovšem stále tolerovaly pouze „užitečné židy“, byt tuto skupinu chápaly poněkud šířeji než státní úřady. Počet vrchnostenských arend, jež bylo možné pronajmout židům, byl omezený, takže zdravá soutěživost mezi uchazeči až příliš často přerůstala v nekompromisní boj, při kterém židé neváhali proti svým souvěrcům použít nejrůznějších úskoků. Tyto boje pak přirozeně narušovaly vztahy mezi židy žijícími v dané lokalitě, což bylo markantní zejména v případech, když arendu získal nějaký cizí žid a tím pádem zpochybnil nárok některého ze „starousedlíků“ v příslušné oblasti nadále bydlet. Odpor „starousedlíků“ vůči nově přistěhovalým židovským souvěrcům mohl být někdy až tak silný, že s nimi odmítali sdílet svůj náboženský život (případ vyloučení Radiwilla z modlitebního společenství).

Specifikem možností obživy židovského obyvatelstva na Frýdecku a Místecku bylo relativně velké množství židovských jídelen pro židovské obchodníky z Haliče, jejichž množství prudce vzrostlo po připojení Haliče k habsburské monarchii. Tito obchodníci s sebou nezřídka přinášeli vlastní tóru, takže se židovské jídelny stávaly přirozeným místem vykonávání bohoslužeb. Zatímco na slezském Frýdecku se tak dělo naprosto legálně,

¹²⁰ AŽMP, ŽNO FM, sign. 1798, s. 15.

¹²¹ NA, HBM, inv. č. 977, úmrtní matrika, fol. 1 (1842); Tamtéž, rodná matrika, fol. 4 (1845); Tamtéž, úmrtní matrika, fol. 1 (1853).

na moravském Místecku se tak kvůli odlišné legislativě dělo pokud možno tajně, aby místní židé nemuseli za vyžadované povolení každoročně platit poplatek; v případě prozrazení pak samozřejmě následovaly výslechy a hrozby úřadů. Navzdory všem nesnázím se židům na Frýdecku a Místecku podařilo zřídit a posléze legalizovat modlitební společenství, takže neustálá touha věřícího člověka po sdílení své náboženské zkušenosti došla v daném okamžiku konečně svého naplnění.

RESUMÉ

ŽIVOT MIMO GHETTO: ŽROD ŽIDOVSKÉHO NÁBOŽENSKÉHO SPOLEČENSTVÍ NA FRÝDECKU A MÍSTECKU

Dosavadní výzkum života židů na Moravě a ve Slezsku žijících před rokem 1848 mimo židovské obce se zaměřoval především na zodpovězení otázky, jaké důsledky mělo zpřísnování a uvolňování protizidovských restrikcí na počet, územní rozšíření a právní postavení židovské populace. Tento článek si všímá také dalších stránek života židů bydlících mimo ghetta, konkrétně na Frýdecku a Místecku. Pozornost věnuje zejména jejich společnému náboženskému životu, při jehož realizaci se střetávala touha věřících lidí prožívat svou víru společně s jejich úsilím o zajištění obživy mimo ghetto. Sleduje také teritoriální specifika života židů v této oblasti, zejména význam židovských jídelen, budovaných pro židovské obchodníky přicházející z Haliče, pro obživu i náboženský život zdejších židů.

SUMMARY

LIFE OUTSIDE A GHETTO: THE BIRTH OF THE JEWISH RELIGIOUS COMMUNITY IN THE REGION OF FRÝDEK AND MÍSTEK

Recent research on the life of the Jews in Moravia and Silesia who lived before 1848 outside the Jewish communities is focused primarily on answering the question what the consequences of tightening and lightening of the restrictions against the Jews were as for the multitude, territorial enlargement and form of the legal status of the Jewish population. However, this article pays attention also to other aspects of life of the Jews who were living outside the ghetto, especially to the communal religious life of the Jews in the Frýdek and Místek region. In realization of the communal religious life

the desire of religious people to share their faith interfered with their effort to earn a living outside a ghetto. This article deals also with the territorial specifics of the Jewish life in this area, particularly with the importance of the Jewish restaurants – built for Jewish merchants from Galicia – for the religious life and the livelihood of the local Jews.

Mgr. Daniel Baránek
Ústav českých dějin
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
Nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1